

УДК 339.9(477+470+571)

Седляр Ю.О., Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Седляр Юлія Олександрівна – аспірант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, випускниця Миколаївської філії Національного університету „Кієво-Могилянська академія” 2002 року. Провідний фахівець кафедри міжнародних відносин, історії та філософії Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. Коло наукових інтересів – розвиток українсько-російського співробітництва, концепції симетрії та асиметричних відносин між країнами.

Стратегічне партнерство між Україною і Російською Федерацією в економічній сфері

Стаття присвячена розгляду реалізації стратегічного співробітництва між Україною та Російською Федерацією в економічній сфері.

The article is devoted to aspects of development of Ukrainian-Russian relations in economic sphere. The profound political analysis is made in the context of strategic partnership's principles. Positive and negative sides of this problem are analyzed.

Проблема українсько-російських відносин виходить далеко за межі взаємин лише двох країн. Впливаючи на долю багатьох інших народів і держав, передусім європейського регіону, вона набуває більш чіткий глобальний вимір. У зв'язку з цим об'єктивна оцінка досягнутого рівня міждержавної взаємодії України та Росії дозволяє по-новому розставити геополітичні акценти в регіоні, підтвердити та зафіксувати факт суттєвої зміни геополітичного та геостратегічного становища обох держав.

Актуальність теми дослідження обумовлена схожістю проблем внутрішнього розвитку, що стоять перед двома країнами. Взнявши курс на зміцнення демократичних процесів та ринкової економіки, Україна та Росія вступили в перехідний період, в ході якого доводиться постійно коригувати свою політику, прямо чи опосередковано співставляти результати реформ, а також

спільно вирішувати найгостріші питання міждержавних відносин. З'ясовувані при цьому закономірності, окрім важливого значення в теоретичному плані, мають безсумнівну практичну значущість.

Викладене вище виявляється тим важливіше, що, незважаючи на встановлення рівня стратегічного партнерства в міждержавних відносинах у травні 1997 року підписанням Президентами України та Російської Федерації Л. Кучмою та Б. Єльциним Повномасштабного договору, Програми економічної співпраці, а також обмін офіційними візитами голів держав, значна напруга і відчуження в них все ж існують. Та і статті документів не завжди наповнюються реальним економічним, політичним і культурним змістом.

Що ж заважає наповненню реальними діями принципу “стратегічного партнерства” у двосторонніх взаєминах?

Відповідь на це питання, можлива, на думку автора, на основі дослідження всього комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів і причин, допомагає не лише окреслити перешкоди, які стоять на шляху налагодження дружніх відносин між країнами, але і виокремити першочергові завдання задля їх подолання. В цьому сенсі заслуговує на увагу аналіз факторів, які обумовлюють зміст того чи іншого політичного рішення, що приймається на найвищому рівні, визнання пріоритетної ролі національних інтересів.

Тож, виходячи з того, що стратегічне партнерство базується на національних інтересах і реалізується переважно в економічній, військово-політичній та гуманітарній сферах, стає доцільно розглянути детальніше проблеми економічного співробітництва між Україною та Російською Федерацією.

Автор відзначає значний внесок у розробку даного питання вчених Національного інституту проблем міжнародної безпеки (Пирожкова С.І., Парахонського Б.О., Губського Б.В.), Інституту міжнародних відносин, Національного інституту стратегічних досліджень, які комплексно досліджують економічне співробітництво між Україною та Російською Федерацією. Серед російських досліджень слід виділити праці вчених Російської академії державної служби при Президенті Російської Федерації, Московського державного інституту міжнародних відносин.

У зв'язку з обраною темою ставляться наступні **завдання**: навести основні показники соціально-економічного розвитку України; проаналізувати причини та передумови встановлення стратегічних відносин в економічній сфері між Україною та Росією; розглянути основні перешкоди реалізації принципу "стратегічного партнерства" у двосторонніх економічних відносинах.

Методологічну основу даної роботи складає системний аналіз, який дозволяє підходити до оцінки тих чи інших подій комплексно, з урахуванням всієї сукупності економічних, соціальних, політичних та інших системоутворюючих факторів.

Українсько-російські відносини після розпаду СРСР та утворення незалежних держав формуються поступово, долаючи об'єктивні та суб'єктивні перешкоди. Виникає ряд гострих проблем, які викликають напруженість у взаємодії Росії з Україною.

При формуванні співробітництва з Росією слід враховувати потенціал кожної з країн і зна-

ходити певні компроміси, поступово наближати позиції сторін, формувати взаємини між ними за інтересами.

Об'єктивні умови становлення державності України складніші, ніж в Росії. В економічній сфері це виявляється в наслідках розпаду колишнього комплексу СРСР, де Україна спеціалізувалася на енергоємному виробництві в майже повній залежності від Росії та Туркменістану в забезпеченні потреб у нафті і газі; у вагомому (кам'яне вугілля) або майже повному (нафта, газ) вичерпанні корисних копалин на своїй території; у відсутності золотого запасу держави; у значній орієнтації промисловості на військові потреби [1].

З іншого боку, Російська Федерація, виключивши українські ланки із загального виробничого циклу, змушена відтворювати їх заново, що потребує додаткових витрат, знижує конкурентоспроможності товарів і врешті-решт призводить до погіршення стану економіки в цілому. Росія потребує передусім української продукції машинобудівної галузі, металургійної, хімічної, легкої промисловості, не говорячи про життєво важливі інтереси щодо НПЗ та ГТС України. ГТС України є другою після РАО "Газпром" за потужністю і здійснює близько 90% експорту російського газу. Останній є важливою складовою державної політики Російської Федерації і основним джерелом наповнення федерального бюджету. Тож ГТС України, будучи своєрідним "газовим мостом" між великими газодобувними регіонами Росії та країнами Західної Європи, має виключне значення для забезпечення безпеки російської економіки. За обсягами транзиту газу Україна посідає перше місце в світі. Через територію нашої держави проходять південне відгалуження проводу "Дружба" до країн Центральної Європи, газопроводи "Союз", "Братство", "Прогрес". Через Україну здійснюється також транзит російського природного газу в Південно-Східну Європу та Туреччину. На території України розміщуються найбільші в Європі підземні газосховища обсягом 35 млрд. куб. м [2].

Основні передумови для встановлення економічного партнерства між Україною і Росією є такі: розрив економічних і технологічних зв'язків між обома країнами та іншими країнами СНД; втрата керованості економічними процесами; недостатній розвиток ринкових важелів економічного регулювання; глибока інвестиційна криза в обох державах; інфляційні процеси; експансія внутрішніх ринків іноземними товарами;

низька конкурентоспроможності українських і російських товарів на світових ринках [3].

Тож стратегічні інтереси обох держав в економічній сфері об'єктивно тотожні. Вони стосуються проведення ринкових реформ, структурної перебудови виробництва, налагодження взаємовигідних виробничих зв'язків і партнерської кооперації, подолання зубожіння населення [4].

При цьому в нових реаліях сучасності партнерство України з РФ має особливе значення. Після наступних хвиль розширення Європейського Союзу Україна опиниться затиснутою між ЄС, з одного боку, та інтеграційними утвореннями на пострадянському просторі на чолі з Росією – з другого. Саме тому дві найголовніші проблеми зовнішньоекономічної стратегії – реалізація євроінтеграційної політики та інституалізація і стабілізація стосунків з Російською Федерацією – ще більше актуалізуються. Обидва завдання можна і необхідно успішно вирішити. Така зовнішньоекономічна стратегія України зумовлена національними інтересами та об'єктивними тенденціями участі держави в системі міжнародного поділу праці [5].

Керуючись цими міркуваннями і розуміючи значущість взаємних зв'язків, а також прагнення України та РФ до конструктивної діяльності по створенню стратегічних партнерських відносин обома державами, 31 травня 1997 року було підписано повномасштабний Договір про дружбу, співробітництво і партнерство. Так, стаття 1 Договору проголошує: “Високі Договірні сторони як дружні, рівноправні і суверенні держави засновують свої відносини на взаємній повазі та довірі, стратегічному партнерстві та співробітництві” [6]. В результаті відносини між Україною та Росією набули рівня стратегічного партнерства в найважливіших сферах функціонування держави: політичній, економічній, військовій, гуманітарній. Розглянемо детальніше двостороннє партнерство в економічній сфері.

Ознаками стратегічного партнерства в економічній сфері можуть бути:

- 1) значна частка країни-партнера в експорті та імпорті товарів і послуг (загальний обсяг товарообігу між країнами);
- 2) великі обсяги інвестицій;
- 3) наявність крупних спільних проектів у пріоритетних для України галузях.

Враховуючи особливе для України значення енергетичної складової зовнішніх економічних відносин, слід додати наступні показники:

- 4) обсяг імпорту та експорту енергоносіїв та послуг;
- 5) наявність спільних проектів та інвестицій в енергетичній галузі [7].

Визначивши основні показники для встановлення Україною стратегічного парт-нерства в економічній сфері, прослідкуємо динаміку українсько-російських відносин і визначимо відповідність двосторонніх взаємин в цій галузі рівню стратегічного партнерства.

Будь-яка діяльність в організованому суспільстві повинна мати чітку нормативно-законодавчу базу, яка адекватно і збалансовано відображає інтереси суспільства у цілому і кожного суб'єкта господарської діяльності, зокрема. Недосконалість нормативно-законодавчої бази негативно впливає на регульовану нею сферу життєдіяльності суспільства. Повною мірою це стосується сфери зовнішньоекономічної діяльності.

До досягнень нормативно-законодавчої бази цієї сфери можна віднести прийняття Верховною Радою України 16 квітня 1991 року Закону “Про зовнішньоекономічну діяльність” [8]. Якщо більшість країн СНД прийняла спеціальні акти про зовнішньоекономічну діяльність у вигляді коротких декларацій, то в Україні було розроблено документ, який став правовою основою з питань економічних відносин України із зарубіжними партнерами.

Керуючись цим законом, у сфері зовнішньоекономічних відносин між Україною та Росією за роки незалежності підписано 130 міждержавних договорів, міжурядових угод, протоколів та інших документів, 80 з них – це міждержавні двосторонні угоди [9].

Проте, незважаючи на такий обсяг законодавчої бази, між обома країнами в економічному співробітництві існують певні проблеми.

По-перше, тривалий час проходять процедуру погодження проекти окремих угод, зокрема про взаємне визнання результатів робіт із сертифікації, про порядок взаємодії при проведенні експорту в треті країни продукції, робіт і послуг військового призначення, про співробітництво в ядерно-паливній галузі.

По-друге, в межах підписаної Угоди про виробничу кооперацію галузевий напрямок її використання сторонами обмежений. Фактично положення Угоди працюють лише в машинобудівній галузі. Частка машинобудування в експорті України до Росії стабільно перевищує 25% (у

2002 році – 35%). В останні роки взаємна торгівля продукцією машинобудування між Росією та Україною має тенденцію до збільшення. Протягом 1999-2001 років її обсяг збільшився вдвічі – з 500 млн. до 1 млрд. дол. в обох напрямках. У 2002 році імпорт продукції машинобудування з Росії становив 928 млн. дол., а експорт в Росію з України понад 1 млрд. 133 млн. дол., що свідчить про зростання залежності Росії від української продукції машинобудування [10]. Відсутні двосторонні угоди про економічне співробітництво у таких галузях, як металургія, хімія, легка промисловість. Так, за 2003 рік зменшилася питома вага металургійної продукції (18,4% у 2003 порівняно з 25,7% у 2002), товарів хімічної промисловості (11,8% у 2003 проти 14,1% у 2002 році) [11].

По-третє, особливої уваги заслуговує неузгодженість законодавств та нормативно-правових баз України і РФ з питань регулювання зовнішньоторговельної діяльності, що, у кінцевому підсумку, створює штучні бар'єри, які стримують розвиток двостороннього економічного співробітництва [12].

Оскільки одним з основних показників рівня стратегічного партнерства в економічній сфері є обсяг товарообігу, розглянемо детальніше його динаміку між Україною і Росією.

На перший погляд, починаючи з 1994 року, зовнішньоторговельний оборот України з Росією постійно зростає. Якщо у 1994 році він склав 11006,2 млн. дол., у 1995 році – 13947 млн. дол., то у 1996 – 14213,8 млн. дол., тобто збільшився за два роки у 1,42 раза, хоча нарощування загального обсягу товарообміну та обміну з країнами колишнього СРСР відбувалось більш випереджаючими темпами, відповідно у 1,57 та 1,45 раза. Але на фоні розгорнутої полеміки щодо можливого посилення позитивних змін у країні і порівнюючи частку РФ в загальному товарообміні України, неможливо залишити осторонь факт суттєвого зниження темпів приросту зовнішньоекономічних зв'язків України з Росією.

Так, частка РФ в загальному обсягу товарообміну України в останні роки в цілому мала стійку тенденцію до зниження і скоротилася з 1995 року до 2000 року з 48,74% до 32,74%, чи майже в 1,5 раза [13]. Окрім цього, якщо раніше досягнення максимальних обсягів товарообміну з РФ співпадало за часом з досягненням максимуму обсягів зовнішньої торгівлі України в цілому, то значне її збільшення в 2000 році не

призвело до збільшення частки РФ. Причина – занадто незначні темпи зростання імпорту з Росії, переорієнтація російського ринку на ринки країн далекого зарубіжжя.

На думку експертів УЦПЕД ім. О. Разумкова, Україна протягом 1997-2000 років мала наступні рівні залежності від кон'юнктури російського ринку:

1) “поміркований” рівень – до 30% ринку: чорного металу (10-11%); космічного апарату (зменшення з 32,7% до 12,8%); залізничного транспорту (стабілізація на рівні (26-27%); солі, сіри, каменю (зменшення до 23-26%); алюмінію і виробів з нього (збільшення до 20-21%); жирів і масла тваринного чи рослинного походження (зменшення до 27,5%);

2) “високий” рівень – 35-65% ринку: виробів з чорних металів (60-61%); продукції машинобудування (52-54%); електричних машин і обладнання (зниження з 49,4% до 33,7%); продуктів неорганічної хімії (збільшення з 29% до 46,7%); каучуку і гумових виробів (збільшення з 49% до 67%); фарби (58-63%); молока та молочних продуктів (збільшення з 32% до 52-53%); паперу, картону та виробів з них (збільшення з 47% до 60%);

3) “критичний” рівень – понад 80% ринку: цукру та кондитерських виробів з нього (збільшення з 65% до 84%); м'яса і харчових субпродуктів (стабілізація на рівні 98-99%); виробів з м'яса, риби (80-96%) [14].

Аналізуючи динаміку надання послуг в українсько-російських відносинах, необхідно підкреслити, що Російська Федерація була і залишається головним експортним ринком України у сфері послуг. Згідно із показниками майже половина (46,1%) української зовнішньої торгівлі послугами в 2000 році припадала на Росію.

Частка РФ в загальному обсязі послуг України була всі останні роки стабільно високою і складала в 2000 році 58,8%. Основною складовою українського експорту послуг в РФ в 2000 році залишалися послуги транспорту (92,1% від загального обсягу), в тому числі послуги транспортування сирої нафти, нафтопродуктів, природного газу та аміаку (83,4%).

Одним з факторів, що свідчить про посилення стратегічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності у двосторонніх економічних відносинах, є взаємне інвестування.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну станом на 01.01.2001 року склав

3865,5 млн. дол. Іноземні інвестиції поступають в Україну з 110 країн світу. У 2001 році РФ в переліку країн-лідерів інвестування посідала 4-те місце. Її частка прямих інвестицій в економіку України становила 314,3 млн. дол., чи 8,1% [15]. Станом на жовтень 2002 року, за офіційною статистикою, Росія посіла 5-те місце. Її частка інвестицій досягла 324 млн. дол., поступаючись США (843 млн. дол.), Кіпру (544 млн. дол.), Великобританії (467 млн. дол.) та Нідерландам (386 млн. дол.) [16].

За багатовекторного економічного співробітництва між Україною і Російською Федерацією паливно-енергетичний напрям є стратегічно важливий для національного розвитку обох держав. Домінуюче його значення для України пов'язане з традиційною структурою торговельно-економічних зв'язків, що склалася ще в межах колишнього Радянського Союзу і за якою з України вивозилась, головним чином, промислова продукція та продукція сільськогосподарського виробництва, а ввозились енергоносії.

Сьогодні Україна належить до енергодефіцитних країн – за рахунок власних джерел паливно-енергетичних ресурсів вона задовольняє потреби лише на 47-49%. Власний видобуток покриває 10-12% потреб у нафті і 20-25% – в природному газі [17]. Водночас Росія імпортує в Україну 63-70% природного газу, що дозволяє повністю задовольнити внутрішні потреби держави. Дана частка поставок скоротилася з кінця 2000 року у зв'язку з реалізацією заходів щодо диверсифікації джерел постачання енергоносіїв і підписання міждержавного українсько-туркменського договору на поставку природного газу з Туркменістану. Проте, як відзначають експерти Українського центру політичних та економічних досліджень ім. О. Разумкова, без налагодження стабільних стосунків з РФ поставки газу до України з Туркменістану, Казахстану та Узбекистану неможливі, незважаючи навіть на укладені з ними договори [18].

Ще складніше для України виглядає ситуація з постачанням нафти. Як відзначають українські експерти Національного інституту проблем міжнародної безпеки, незважаючи на диверсифікацію цього природного ресурсу, Російська Федерація залишається основним постачальником нафти: загальний обсяг її імпорту з Російської Федерації в останні роки становить 62-87%. Отже, від того, як буде розвиватися співробітництво з Росією в енергетичній сфері, в

значному ступені залежатимуть умови функціонування як економіки України, так і реалізація її євроінтеграційного курсу, який неможливий без нормального функціонування національного господарства держави. Як справедливо відзначає О. Власюк, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, модель взаємовідносин України й Росії має будуватися на критерії підвищення конкурентоспроможності національних економік країн. Таке стратегічне партнерство, на думку фахівця, не стане відмовою від європейського вибору, а буде важливим механізмом відстоювання українських економічних інтересів як на пострадянському просторі, так і в Європейському Союзі [29].

У комплексі відносин в нафтогазовому комплексі Україна була і залишається значним покупцем російського газу. Так, лише у 2000 році у “Газпрома” Україною було куплено 27,2 млрд. куб. м газу (для порівняння: сумарні поставки російського газу в країни СНД і Балтії у тому ж році склали 43,4 млрд. куб. м) [20].

В умовах такого критичного рівня залежності від постачань енергоносіїв з Росії заходи по диверсифікації джерел їх надходжень в Україну, передусім природного газу та нафти, повинні розглядатися як ключовий елемент забезпечення національної безпеки країни, розвитку рівноправної співпраці з РФ і створення умов для стійкої роботи і розвитку ПЕК.

Ситуація ускладнюється і значною заборгованістю України перед Росією за постачання енергоресурсів. Загальна заборгованість з боку української сторони перевищує один мільярд доларів. Наявність такого боргу поряд із підвищенням Україною цін за транзит енергоресурсів штовхає Росію на пошук нових магістралей доставки сировини. Національна газова компанія “Газпром” ввела в дію новий газопровід в Німеччину, який проходить через Білорусь і Польщу. “Газпром” також прагне отримати фінансову і політичну підтримку для другого відгалуження, який проходив би через Білорусь, Польщу і Словаччину в обхід України. Сьогодні Росія розробила і реалізує трансчорноморський проект поставок газу до Туреччини (“Блакитний потік”) (південний обхід); розроблено декілька варіантів будівництва газопроводу-перемикача через Польщу і Словаччину (західний обхід); розробляється проект поставок газу в Північну Європу

(північний обхід). Ще наприкінці 2000 року Росія визнала доцільним будівництво нафтопроводу Суходольна-Радіонівська в обхід української території, що зможе зменшити обсяги транзиту нафти і кардинально знизити рентабельність ДАТ “Придніпровські магістральні нафтопроводи”. На думку російських експертів, введення в дію цього терміналу позбавить Україну на 75 млн. дол. [21]. Як головний аргумент доцільності проектів російська сторона висуває тезу про ненадійність української газотранспортної системи, що не відповідає дійсності [22].

В Україні, в свою чергу, робляться спроби знайти альтернативних Росії постачальників енергоносіїв. Так, наприклад, розглядаються можливості переорієнтації на близькосхідну та прикаспійську нафту (з використанням транспортування в обхід Росії, через Туреччину, Закавказзя і Чорне море, в зв'язку з чим різко підвищується для України стратегічне значення останнього). Проте у такої переорієнтації є свої серйозні складнощі, і передусім економічні (наприклад, створення відповідної інфраструктури, портових терміналів з прийому до 40 млн. тонн нафти на рік). Є розрахунок на посилення геостратегічних позицій України у зв'язку із створенням енергетичного коридору у напрямку Прибалтики і Центральної Європи.

Ідея диверсифікації шляхів доставки газу до Європи в обхід України ще, вірогідно, тривалий час буде протиставлятися ідеї диверсифікувати постачальників енергоресурсів, щоб уникнути односторонньої залежності від Росії. І та, й інша ідея вже реалізується, як бачимо, в конкретних проектах, але в цілому навряд чи можна очікувати, що сторони вирішать ці проблеми в найближчий час. Але слід зазначити, що в цьому напрямку Україна має певні успіхи. Так, була досягнута домовленість, що в 2002-2006 роках Туркменістан поставить в Україну 250 млрд. куб. м газу. При цьому в 2002 році Туркменістан поставив в Україну 40 млрд. кубометрів газу, 50% з них сплачується валютою по ціні 42 дол. за 1 тис. кубометрів, вартість інших 50% буде сплачена шляхом реалізації спільних інвестиційних проектів на загальну суму 412 млн. дол. [23].

Фактором певного напруження двосторонніх взаємин є активне використання деякими представниками російської політичної еліти ситуації довкола ратифікації Верховною Радою України так званого “нульового варіанту”. Наша держава робить все можливе для невідкладного вирішен-

ня цієї проблеми. Питання розглядалось на засіданнях Верховної Ради. Прийнято постанову Верховної Ради України з рядом застережень. Серед них – повернення коштів України з рахунків Зовнішекономбанку СРСР, відшкодування частини алмазного фонду та золотого запасу, забезпечення реструктуризації боргу України перед Російською Федерацією, нагальною стоїть проблема створення зони вільної торгівлі. І в цьому сенсі є логічною позиція Л.Д. Кучми, коли він заявляє, що “Росії потрібно частково поступитись своїми інтересами. Ми з Росією ще у 1994 році підписали угоду про зону вільної торгівлі. Але вона до сих пір не працює. Безумовно, Росія економічно би щось втратила. Але так завжди відбувається: спочатку втрачаєш, а потім знаходиш. В тому ж Європейському Союзі одні платять більше, інші – менше. Ось Німеччина, вона втрачає, але отримує набагато більше” [24].

При цьому професор А. Гальчинський, Радник Президента України з макроекономічних питань, Директор Національного інституту стратегічних досліджень, вказує на те, що головним фактором, який негативно впливає на розвиток економіки, це те, що Україна не змогла вирішити проблему створення вільних економічних зон з країнами СНД і передусім з РФ [25]. Разом з тим справа поступово починає рухатися з мертвої точки, судячи з укладеного 2001 року меморандуму про принципи незастосування спеціальних заходів по відношенню імпорту товарів, які проходять через митниці обох країн. За словами М. Касьянова, сторони “домовились і закріпили в меморандумі, що в короткий термін буде розроблена нова угода про принципи вільної торгівлі між нашими країнами. Це важливий момент при побудові торгового режиму між нами” [26].

Як українські, так і російські бізнесові кола відмічають, що стратегічне партнерство, а не конкуренція зможе забезпечити просування інтересів обох країн на світовому ринку. “Україна та Росія в економічній сфері не можуть існувати одна без одної. Більше того, бізнес-клас України не зможе існувати без бізнес-класу Росії, і лише при кооперації та тісній співпраці з Росією Україна зможе вийти на величезний азіатський ринок, який готовий споживати нашу спільну українсько-російську продукцію”, – відмічає А. Свистунов, який очолює міжнаціональний форум України [27]. Екс-прем'єр-міністр, Голова спілки промисловців та підприємців України А. Кінах стверджує, що існуюча конкуренція

Росії та України на світовому ринку багато в чому створена штучно, відмічаючи при цьому, що “є багато секторів світового ринку, де Україна і Росія, які володіють значним науково-технічним потенціалом, могли б успішно працювати на ринку третіх країн і не створювали б непотрібну і штучну конкуренцію між нашими підприємствами. Таке співробітництво має перспективу і принесе значні економічні результати” [28].

Проте сумніви в швидкій кооперації українського та російського бізнесу можуть викликати те, що ті домовленості, які в світовій практиці давно не прийнято виносити на рівень міждержавних політичних контактів (такі, як об'єднання БМВ і Ролс-Ройса, купівля японськими компаніями голівудських студій тощо), набувають саме такого характеру в контексті нових російсько-українських реалій.

У цьому контексті виникає логічне питання: чи є вихід із замкненого кола під назвою пострадянська “політекономія”, де геополітичний фактор, який нерозривно пов'язаний з технологічно-економічним, не дозволяє скинути баласт “забобонів”? В логіці вищевикладеної моделі українсько-російського економічного партнерства відповідь очевидна: для того, щоб сформувались повноцінні російські та українські національні інтереси в контексті стратегічного партнерства – альтернативі геополітичному протистоянню або непотрібному злиттю ресурсних баз обох держав, необхідно підключити до процесів побудови нових взаємовідносин третій фактор, що організовує структуру національних суб'єктів – фактор культурно-політичний. Якщо розглядати цю проблему більш конкретно, необхідно організувати зв'язок технологічно-економічної та геополітичної дійсності за допомогою політико-правової інституалізації таких відносин. Не можна підтримувати цей зв'язок безпосередньо, коли доля політикуму визначається його здатністю отримати фінансову підтримку або щоб “міцніше” відповідати обраному іміджу.

Слід ще раз підкреслити, що в контексті національних інтересів розвиток економічного співробітництва на засадах стратегічного партнерства між Україною та Російською Федерацією є безперспективним, якщо він буде і надалі “заручником” амбіцій політичних еліт обох країн.

Необхідно врахувати і той фактор, що “бізнес на сьогоднішній день ні на території України, ні на території Росії не є вирішальною силою” [29]. Між тим українська політична еліта

все частіше висловлює наміри розвивати саме системну політику взаємовідносин на основі національних інтересів. Так, А. Кінах вказує на те, що “сьогодні знаходить все більше розуміння той факт, що неможливо вирішувати теперішні українсько-російські проблеми економічного співробітництва ситуаційними і пожежними методами. Повинна бути постійна, тривала і системна робота, в якій мають брати участь всі структури влади, промисловці, підприємці, громадські та політичні діячі наших країн” [30].

Однак твердження про те, що правова дійсність взагалі випадає зі сфери українсько-російських економічних відносин є перебільшенням з огляду на кількість укладених двосторонніх угод. Але і цей успіх української та російської дипломатії відразу викликає неоднозначні оцінки. Так, з приводу Великого договору, з одного боку, С. Марчук відзначає: “Договір потрібен не стільки державам, скільки людям. В ньому є багато статей, які звільнюють дорогу у відносинах між людьми і особливо в таких корінних питаннях, як соціальні. Це – і пенсії, і сприяння у вирішенні житлових проблем при переїзді з однієї країни в іншу, прикордонне співробітництво і зв'язки регіонів з регіонами” [31]. З іншого боку, підкреслюється декларативний характер договору, його невідповідність реальному стану речей і неможливість переорієнтувати таким чином українсько-російські відносини на принципи стратегічного партнерства. Ці тенденції можна прослідкувати і в Росії. Як відзначає більшість російських дослідників, не слід забувати, що ейфорія “стратегічного партнерства” з Києвом будується на нестабільному ґрунті в умовах внутрішньополітичної кризи в Україні, що унеможлиблює вироблення єдиної програми зовнішньоекономічного розвитку країни [32].

Крім цього, вже окреслена поляризація українського політичного спектру по відношенню до українсько-російського співробітництва та економічного партнерства, зокрема, скоріше буде набувати глибокого характеру. Зріз в політичній еліті свідчить про наявність в політичному істеблішменті України двох полюсних сил: “провладної” та опозиційної. Якщо перша налаштована надалі розвивати економічну співпрацю України з Російською Федерацією, то остання асоціюється переважно з блоком “Наша Україна”, який очолює колишній прем'єр В. Ющенко. Вона все жорсткіше формує ідею

про те, що Росія використовує нинішній стан залежності економіки України від постачання енергоносіїв для посилення політичного тиску на Київ. Так, у заяві центральних органів Народного Руху України та Українського Народного Руху, що була прийнята 8 вересня 2001 року, зазначено, що державне керівництво України “робить необережні кроки, які несуть загрозу перетворити Україну на сателіта Москви”. В заяві такими кроками вважаються до сих пір неоприлюднені дніпропетровські домовленості, об’єднання енергосистем України і Росії і фактична передача Росії українських зовнішніх ринків збуту електроенергії [33].

Головною невирішеною проблемою в Україні, на думку УНР і НРУ, є відсутність в державній політиці чітко окреслених національних інтересів, що призводить до значних економічних втрат, а саме: енергетичної залежності від Росії, відмова Російської Федерації повернути внески Ошадбанку СРСР громадянам України та вивезення з України за низькими цінами ядерної зброї. НРУ та УНР констатують, що величезні втрати на шляху державного будівництва спричинені збереженням “влади старої комуністичної номенклатури, яка нездатна діяти по-новому” [34].

Розвиток стратегічного партнерства між Україною та Російською Федерацією в економічній сфері буде залежати і від того, яку позицію займе російське керівництво. Після підписання Біловезьких угод створювалося враження про відсутність у Росії взагалі будь-якого інтересу до економічної взаємодії з новими суверенними країнами. В цих умовах відносини з Києвом ці-

кавили колишнє керівництво Міністерства Закордонних справ РФ лише настільки, наскільки це стосувалося питання розподілу збройних сил та ядерної зброї, що розміщувалася на території України, а також Чорноморського флоту та його баз. Економічні ж проблеми, за винятком постачання енергоносіїв, або взагалі випадали з переговорного процесу, або обговорювались і навіть приводили до певних рішень, які, втім, не мали жодного практичного результату [35]. Як справедливо відзначає С. Марков, рано чи пізно Росія “буде змушена зрозуміти, що недостатньо робити ставку на того чи іншого політика, потрібна системна політика, метою якої буде встановлення відносин між Росією та Україною за моделлю “США-Канада”, і, передусім, в економічній сфері” [36]. Українське керівництво також усвідомлює цю ідею. Так, Л.Д. Кучма заявив: “Зараз нам потрібно вчитися жити разом, по-сусідськи, як це роблять, скажімо, Америка і Канада. І світу потрібно показати, що ми потрібні один одному. Якщо ж ми будемо сваритися між собою, то це, переконаний, не на користь ні Україні, ні Росії. В останній час наші відносини дійсно стали змінюватися на краще, в бік більшого прагматизму. З приходом В. Путіна в наших взаєминах з’явилася динаміка, а головне – те, про що ми домовляємося, виконується” [37].

Але для розвитку дійсно партнерських відносин знадобиться не просто спільне усвідомлення елітами важливості співпраці, але і досить тривалий час, за який необхідно сформулювати стратегію розвитку та ідеологію постгеополітичних інтересів України та Росії.

Література

- Украина-Россия: проблемы экономического взаимодействия: Монография / Под ред. С.И. Пирожкова, Б.В. Губского, А.И. Сухорукова – К.: НИУРО, 2000. – 274 с.
- Кудряченко А.І. Геополітичне сходження України: проблеми, сучасний стан і перспективи // Проблеми та перспективи української реформації / Г.В. Щокін, В.І. Куценко, М.Ф. Головатий та ін. – К.: МАУП, 2001. – С. 189.
- Жангожа Р., Негель Л. Україна і Росія на пострадянському просторі. Інтереси спільні і специфічні // Віче. – 1998. – № 7. – С. 20.
- Україна – Росія: між стратегічним партнерством і конфліктністю / В.М. Чумак, Є.Є. Камінський, В.А. Чумак. – К.: НІСД, 1997. – 75 с. (Сер. “Зовнішньополітичні стратегії” Вип. 3). – С. 22.
- Власюк О. Україна і Росія після розширення ЄС. Моделі взаємовідносин // Економіст. – № 5. – 2003. – С. 84.
- Україна – Росія, 1990-2000 рр.: Документи та матеріали / Редкол.: О.О. Чалий (відп. ред.), Г.В. Берденніков (гол.) та ін.; МЗС України. МЗС РФ. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 492.
- Відповідність нинішнього стану двосторонніх відносин рівню стратегічного партнерства // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 12. – С. 21-49.
- Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 29. – С. 2.
- Експортний потенціал України на російському векторі. – К., 1998. – С. 12.
- Власюк О. Україна й Росія після розширення ЄС: моделі взаємовідносин // Економіст. – 2003. – № 5. – С. 84.
- Белоблоцкий Н.П. Украина – Россия: сотрудничество стратегического значения. // Коринф. – 2003. – № 10. – С. 16.
- Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива: Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, НІПМБ; За заг. ред. С.І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2001. – С. 178-245.
- Украино-росийские отношения в экономической сфере. Центр Разумкова. – К., 2001. – С. 256.
- Украино-росийские отношения в экономической сфере. Центр Разумкова. – К., 2001. – С. 258.
- Там само. – С. 260.
- Инвестиционное сотрудничество России и Украины // Коринф. – 2003. – № 3. – С. 22-23.
- Состояние и перспективы сотрудничества Украины и России в энергетической сфере. Центр Разумкова. – К., 2001. – С. 264.
- Там само. – С. 265.
- Власюк О. Україна й Росія після розширення ЄС. Моделі взаємовідносин. // Економіст. – 2003. – № 5. – С. 85.
- Состояние и перспективы сотрудничества Украины

- и России в энергетической сфере. Центр Разумкова. – К., 2001. – С. 264.
21. Котельников В.С. Фактор национальных интересов в современных межгосударственных отношениях. (На примере России и Украины): Автореферат дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 24 с.
  22. Состояние и перспективы сотрудничества Украины и России в энергетической сфере. Центр Разумкова. – К., 2001. – С. 265.
  23. Новости Украины // <http://www.region-online.narod.ru/archive/2001/14/05/index.html>
  24. Интервью Президента Украины Леонида Кучмы двум российским газетам “Труду” и “Российской газете” // <http://www.kuchma.gov.ua/main/?10418-newch2>
  25. Тимошенко В. Главный проблемный вопрос “Новая российская политика” должна базироваться на других принципах. Россия – Украина: информационно-аналитический сервер // <http://www.ukr-rus.ru/article.php?id=456>
  26. Россия и Украина будут готовить новое соглашение о свободной торговле // <http://www.podrobnosti.com.ua/power/2001/10/04/3538.html>
  27. Айрапетова Н. Россия должна нести ответственность за своих соотечественников // Независимая газета. – № 98. – 2001. – 31 мая. – С. 5.
  28. Там само. – С. 5.
  29. Айрапетова Н. Россия должна нести ответственность за своих соотечественников // Независимая газета. – 2000. – 31 мая. – С. 3.
  30. Кинах А. У нас нет права заниматься победными рапортами // Независимая газета. – 2001. – 21 ноября – С. 5.
  31. Интервью с Е. Марчуком. Остров Крым в Океане Всемирной паутины. // Общественно-политический, аналитический ежемесячник. – 1997. – № 4. – С. 1.
  32. Котельников В.С. Фактор национальных интересов в современных межгосударственных отношениях. (На примере России и Украины): Автореферат дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 24 с.
  33. НРУ и УНР заявляют – Украина может стать спутником Москвы. УНИАН (08/09/2001) // <http://www.podrobnosti.com.ua/opinion/2001/09/08/40.html>
  34. Там само.
  35. Катая Д.В. Россия и Украина в новом геополитическом пространстве: Автореферат дис. ... кандидата полит. наук. – М., 2000. – 24 с.
  36. Марков С. Вялотекущий опереточный путч // Независимая газета. – 2001. – 16 февраля. – С. 5.
  37. Интервью Президента Украины Л. Кучмы двум российским газетам “Труду” и “Российской газете” // <http://www.kuchma.gov.ua/main/?10418-newch2>

Надійшла до редколегії 15.01.2004 р.